

Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci

Rogers Brubaker

Özgün Adı: Citizenship and Nationhood in France and Germany

© Harvard University Press; Publication Date: 08/19/1998: ISBN 9780674131781

GAV Perspektif Yayınları*, 2022

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230

Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

 @gavperspektif
 @gavperspektif

1. Baskı

Ocak 2022

Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 12

ISBN: 978-605-73877-1-4

Karton Kapak

Çeviren

Ezgi Su Dağabak

Editör

Ayşenur Aygöl

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi • Sertifika No: 48058
Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11 Yenimahalle/Ankara

Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci

Rogers Brubaker

Çeviren: Ezgi Su Dağabak

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ	1
GİRİŞ: FRANSA VE ALMANYA'DA ULUS BİLİNCİ GELENEKLERİ	9
I. VATANDAŞLIK KURUMU	31
1 Toplumsal Kapanım Olarak Vatandaşlık	33
2 Fransız Devrimi ve Ulusal Vatandaşlığın İcadı	53
3 Almanya'da Devlet, Devlet Sistemi ve Vatandaşlık	73
II. VATANDAŞLARI TANIMLAMAK: AİDİYETİN SINIRLARI	103
4 Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Telsik	105
5 Göçmenlerin Vatandaşlara Dönüştürülmesi: Geç On Dokuzuncu Yüzyıl Fransası'nda <i>Jus Soli</i> Esasının Somutlaşması	119
6 Soy ile Aktarılan Bir Topluluk Olarak Vatandaşlık: Wilhelmine Almanya'sı'nda Vatandaşlığın Ulusallaştırılması	157
7 "Etre Français, Cela se Mérite": 1980'lerde Fransa'da Göçmenlik ve Vatandaşlık Siyaseti	189
8 Alman Vatandaşlık Politikasındaki Süreklilikler	223
SONUÇ	241
NOTLAR	255
KAYNAKÇA	297
DİZİN	315
TERİM SÖZLÜĞÜ	319

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Rogers Brubaker'ın *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci* (1992) kitabı yayınlandığı tarihten bu güne kadar çağır açıcı bir eser olarak varlığını sürdürmektedir. Modern siyasi ve gündelik yaşamın belirleyici unsurlarından olan vatandaşlık; ulus devlet oluşum süreçleri, milliyetçilik ve kapsama ve dışlama süreçleri ile yakından bağlantılıdır. Brubaker'ın kitabı Fransa ve Almanya'da vatandaşlık oluşum ve gelişim süreçlerini ele alarak bu bağlantılı konuların hepsine kendi bakış açısını sunmaktadır. Tüm bu tablo ise modern dünyanın vatandaşlık tipolojilerinin sınıflandırılmasında kullanılan Fransız ve Alman tipi vatandaşlık için temel çerçeveyi vermesi açısından oldukça kıymetlidir.

Brubaker kitabını 1992 yılında tamamlamış ve bu tarihte kitabın ilk baskısı yapılmıştır. Bu kitabın basımından günümüze kadar Alman Vatandaşlık Yasasında (German Nationality Law) pek çok değişiklikler olmuştur. GAV Perspektif Yayınları olarak, Yasa'daki bu değişiklikleri ve Alman vatandaşlık anlayış ve ulus bilincindeki değişimi ortaya koymak adına Brubaker ile iletişime geçtik. Yazar hem kitabının değerlendirmesini içermesi hem de Almanya'daki değişimi ortaya koyması sebebi ile Christian Joppke'in *Vatandaşlık ve Göç* (2010) kitabının önsözünde bulunan "Ulusal Vatandaşlık" başlıklı kısmın (14- 20) Türkçe baskıya önsöz olarak koyulması tavsiyesinde bulunmuştur. Bunu takiben Joppke ile görüşüp gerekli adımları atarak bahsi geçen kısmı Türkçe baskıya eklemekten GAV Perspektif Yayınları olarak mutluluk duyuyoruz. Joppke'nin bahsi geçen değerlendirmesi hem kitabın genel bir değerlendirmesini sunması hem de Brubaker'ın alana katkısını göstermesi açısından oldukça kıymetlidir. Bu sebeple hem Bruaker'a hem de Joppke'e destekleri için sonsuz teşekkürlerimizi buradan da bir kez daha iletiyoruz.

Ulusal Vatandaşlık

Rogers Brubaker'ın *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci* (1992) adlı gündem belirleyen eseri, vatandaşlık kavramını genişletmiş, göçmenlik araştırmalarında faydalanan bir araç hâline getirmiştir. Vatandaşlığın “dahilî olarak kapsayıcı” –yani toplum içerisinde resmî olarak tek bir eşit üyeliğe müsaade edilmesi– ve “haricî olarak dışlayıcı” –yani tüm yabancıların bu eşit üyelikten kategorik olarak dışlanması– şeklindeki kendine özgü ikiliğini net bir şekilde ifade eden ilk kişi Brubaker olmuştur. Brubaker, dahil etme ve dışlamaya yönelik bu iki hareketin özünde birbiriyle ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu ikiliği üretmiş olan Fransız Devrimi aynı anda hem demokratik hem ulusal nitelikler taşımaktadır: “Ulus al vatandaşlığı ve yasal açıdan homojen bir ulusal vatandaşlar bütününü üreten Devrim, yabancı kavramının ortaya çıkmasına da neden olmuştur” (1992: 46). Elbette bu durum efendi ve köle arasındaki sınırın ortadan kalkmasının ardından neden vatandaş ve yabancı arasında yeni bir sınır oluştuğunu açıklamaz. Bu soru doğal kaynakların kısıtlılığından ve sınırlardan kaynaklanan, *ve ayrıca* bu unsurlara yönelik olarak bireylerde endişe uyandıran içgüdüsel bilgiyi harekete geçiren bir insanlık meselesidir, bu nedenle sosyolojinin sınırlarını aşmaktadır.

Vatandaşlığın ikiliğinin farkında olmakla birlikte, Brubaker vatandaşlığın haricî olarak dışlayıcı olmasına ilişkin anlayışımıza yenilikçi katkılar sunmuştur. Max Weber'in sosyal kapanım kavramını ödünç alan Brubaker, vatandaşlığı “bireyleri devletlere tahsis etmeye yarayan bir mekanizma, uluslararası bir dosyalama sistemi” olarak ifade etmiştir (1992: 31). Sosyoloji bağlamında değerlendirildiğinde, bu durum iki kat yenilikçidir, çünkü yeni, Marshall sonrası bir vatandaşlık bakış açısı oluşturmanın yanı sıra, genel anlamda devlet anlayışına yönelik yeni bir bakış açısı da getirmiştir (bkz. Joppke 1995b: 170f.). Max Weber'den Charles Tilly'ye kadar, tarihsel sosyolojinin modern devlete ilişkin hâkim bakış açısı devleti kişi odaklı bir örgütlenme olarak görmekten ziyade, teritori merkezli ele almıştır; çünkü feodaliteden modern devlete geçiş sürecinde siyasî egemenliği te-

meli kişilerden teritoriye geçmiş; siyasi egemenlik, sürece dahil olan kişilere göre değişen çok merkezli bir bireyler egemenliğinden çıkıp sabit ve çizgisel sınırlarla belirlenmiş bir teritori üzerinde tek merkezli, merkezi bir egemenliğe dönüşmüştür. Bu bakış açısı, modern devletin teritoryal olmakla birlikte aynı zamanda bir üyelik birliği olduğu, bu üyeliğin çoğunlukla doğuştan atfedilen bir durum olduğu ve yalnızca ikametden daha fazlasını gerektirdiği gibi gerçeklerin üstünü örtmüştür.

Vatandaşlık aracılığıyla kapanım hem somut hem soyut devlet çıkarlarına hizmet etmektedir. Somut çıkarlar açısından vatandaşlık “zengin devletlerin fakir göçmenlerden” korunmasına yardımcı olur (Brubaker 1992: x). Ulus öncesi Prusya devletin formal devlet üyeliği sistemini getirmiş olmasının nedeni de budur; bu durum günümüzdeki ulus-ötesi devlet anlayışıyla da çok yakından ilişkilidir. Milliyetçilik çağında, vatandaşlık aracılığıyla kapanım, “belirli, farklı ve sınırlandırılmış bir ulusa ait ve bu ulusa yönelik” ulus-devlet sıfatı taşıyan devletin soyut ihtiyaçlarına da hizmet etmiştir (a.g.e.: 28).

Brubaker'ın kapanımın *nedenine* ilişkin incelemeleri şaşırtıcı olmasa da, bu kapanımın *nasıl* gerçekleştiğine ilişkin açıklamaları oldukça ilginçtir. Brubaker, vatandaşlığın toplumsal kapanım için hem “araç” hem de “nesne” işlevi gördüğünü gözlemlemiştir. Kapanımın bir aracı olarak vatandaşlık devletin teritoriye erişimi kontrol etmesini sağlar, çünkü uluslararası hukuk uyarınca yalnızca vatandaşların teritoriye giriş hakkı vardır, vatandaşlar dışındaki herkesin teritoriye girişi reddedilebilir veya kişiler giriş sonrasında teritörden sınır dışı edilebilir. Ancak vatandaşlık aynı zamanda kapanımın nesnesidir, çünkü bir devletin ulusal yasaları uyarınca vatandaşlığa erişim sınırlandırılabilir. Bu yasalar vatandaşlık edinimi için iki yol sunmaktadır: Çoğu kişi için doğuştan vatandaşlık atfı, bazı kişiler için ise telsik. İlginç bir şekilde, devlet üyeliği genellikle doğuştan atfedilmektedir. Bu durum, Aydınlanma dönemindeki sözleşmeye dayanan modern devlet fikrinin aksine, devletin gönüllü bir birlik *olmadığını* göstermektedir. Bu, devleti yapısal açıdan tüm diğer insan birliklerinden daha farklı, hatta “üstün” (Schmitt 1963) bir unsur

hâline getirmektedir. Görünürde gönüllü bir eylem olan telsik seçeneği, bu temel gerçeği değiştirmemektedir. Çünkü, ilk olarak, telsik süreci doğuştan vatandaşlık atfetme kuralının istisnasıdır (telsik edilen kişiler zaten doğuştan başka bir vatandaşlığa sahiptirler). İkinci olarak, “telsik” kavramını incelemek gerekir; “telsik” kelimesi aktif bir tercihin zıttına işaret etmektedir.¹ Üçüncü olarak, telsik eyleminin keyfî doğası, ABD gibi bu işlemin düşük geçiş eşiklerine sahip rutin eylemler olduğu devletlerde bile rahatsız edici bir özelliktir. Neticede, söz konusu hangi devlet olursa olsun, seçen merci birey değil, devlettir. Avusturalya’dan Avrupa’ya kadar tüm güncel siyasî söylemde vatandaşlığın “bir hak değil, ayrıcalık” olduğu vurgusunun tekrar dile getirilmesi, pozitif anlamda değerlendirildiğinde, devlet üyeliğinin istemsiz özünü yansıtmaktadır.

Birlikte ele alındığında, vatandaşlığın kapanımın aracı -ve nesnesi- olarak işlev görmesi döngüsel ve güçlendiricidir; çünkü yalnızca vatandaşlar teritoriye engelsiz erişime sahiptir, bununla birlikte vatandaş olma konusunda gerekli ön koşulları sağlamak için ise öncelikle teritoride ikamet ediyor olmak gerekir. Brubaker’a göre, “bu döngüsellik ulus-devletlerin . . . göreceli olarak kapalı ve kendi kendini idame ettiren topluluklar olmasını, kendi üyeliklerini çoğunlukla zaten içeride olmaktan kaynaklanacak biçimde yeniden üretmelerini, dışarıdan yeni üyeler almaya yalnızca en uç koşullarda açık olmalarını sağlamaktadır.” (1992: 34).

Vatandaşlığı bir sosyal kapanım mekanizması olarak algılamak Brubaker’ın vatandaşlık teorisine yapmış olduğu kalıcı bir katkıdır. Formal-kurumsal ve tarihî bir analiz kombinasyonu kullanan Brubaker, vatandaşlığın ipso facto (kendiliğinden) demokratik bir kavram olmadığını göstermektedir. Alman dilinde, vatandaşlığın bu formal, gerçekçi yönüne *Staatsangehörigkeit* denmektedir, yani “katılımcı uygulamalar veya . . . yurttaşlık tutumlarından ziyade, bir devlette

¹ Çevirmen Notu: Telsik kelimesinin İngilizce karşılığı “naturalization”dır. Bu kelimenin kökü olan “nature” yani doğa, aktif bir tercihten ziyade, doğası gereği herhangi bir tercih sonucu gerçekleşmeyen bir duruma, bu nedenle tercihin zıttına işaret etmektedir.

üyeliği düzenleyen yasal bir kurum" (Brubaker 1992: 51). Avukatlar nezdinde herhangi bir yenilik ortaya koyulmuş olmasa da, sosyologlar, özellikle de T. H. Marshall'ın izinden gelenler vatandaşlığa hiç bu açıdan bakmamışlardır.

Ancak, *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci* adlı eserin tanınırlığı, sunduğu son derece tartışmalı bir argümandan kaynaklanmaktadır: Bu eserin ileri sürdüğü argümana göre, ulusluğa ilişkin geleneksel yaklaşımlar, devletlerin vatandaşlık yasalarının kapsayıcı (Fransa) veya dışlayıcı (Almanya) olacak şekilde değişmeden kalmasına neden olmuştur. Şeklen bakıldığında, bu, yalnızca yeni bir bakış açısı oluşturan basit bir bilgi aktarımı örneğidir; bu sefer söz konusu aktarım hukuktan sosyolojiye doğru değil, tarihten sosyolojiye doğru gerçekleşmiştir. Tarihçiler, devletin ulusu kendi siyasî imajı doğrultusunda oluşturduğu geleneksel "yurttaşlığa dayanan" Fransız ulusluk geleneği ile önceden mevcut olan bir ulusun siyaset öncesi dönemde taşıdığı özelliklere uygun bir devlet arayışında olduğu geleneksel "etnik" Alman ulusluk anlayışlarını uzun süre önce birbirinden ayırmışlardır.² Bu ayrıma yeni bir yorum getiren Brubaker, vatandaşlık yasalarının doğuştan vatandaşlık atfı konusunda ya teritoriyi ya da kan bağıını vurgulamasının nedeninin bu farklı ulusluk anlayışlarına dayandığını ileri sürer. Buna karşılık, Fransa'nın *jus soli* anlayışını tercih etmesi, yani vatandaşlığı kişinin üzerinde doğduğu siyasî teritorinin bir işlevi olarak görmesi, yurttaşlığa dayanan bir ulusluk anlayışının yansıması olarak görülmektedir.

Ulusluğa ilişkin "kültürel söylemler" in Fransız ve Alman vatandaşlık yasalarını şekillendirdiği iddiası, sırasıyla on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların sonlarında bu yasaların yapıma ve konsolidasyon süreçlerinin tarihsel analizi ile de desteklenmiştir. Fransız örneği ele alındığında, insan sayısının azlığı ile tanınan bir ülkenin askerî ve demografik ihtiyaçlarına odaklanan araçsal bir kapsayıcılık açıklaması

² Bu bağlama en uygun olan, Friedrich Meinecke'nin (çalışmalarını erken yirminci yüzyılda gerçekleştirmiş olan Alman bir tarihçi) Alman Kulturnation ve Fransız Staatsnation kavramları arasında sunduğu ayırmadır.

kolaylıkla çürütülebilmektedir. Sınırlara dayanan, haricî olarak dışlayıcı bir vatandaşlık anlayışının yalnızca “çıkar siyaseti” değil, aynı zamanda bir “kimlik siyaseti”ne de (Brubaker 1992: 182) tabi olması gerektiği kavramsal düzeyde bakıldığında son derece açık değil midir? Kimliklerin sınırlar aracılığıyla oluştuğu fikri antropolojiden (Barth 1969) psikolojiye (Tajfel 1970) kadar pek çok alanda kabul edilmiş bir gerçektir. Vatandaşlığın bir istisna teşkil etmesi için hiçbir sebep yoktur. Ampirik açıdan, Almanya’nın ikinci ve üçüncü nesil göçmenleri bile yabancı statüsüne düşüren *jus soli* esasını kabul etme konusunda ağırdan alması ve uzun süredir kendisiyle aynı etnik kökenden gelen göçmenleri tercih etmesi açıkça “soy ile aktarılan bir topluluk” (Brubaker 1992: x) olarak etnik bir ulus anlayışını benimsemiş olduklarını göstermektedir. Buna karşılık, Fransa’nın Amerika’daki “eritme potası” (Noiriel 1996) tarzına benzetilen ve göçmenlere karşı tarih boyunca süregelen kapsayıcılığı, günümüzde dahi kamu düzeyinde etnik ve ırka dayalı ayrımları kabul etmeyi ısrarla reddeden yaklaşımı, Fransa’nın “teritoryal bir topluluk” olarak yurttaşlığa dayanan bir ulus anlayışı benimsendiğini göstermektedir.

Sorun şu ki, bu kültürel vatandaşlık kuramının alımlaması esnasında kavramsal ve tarihsel nüansların çoğu kaybolmuş, geriye yalnızca belirli bir stile uydurulmuş ve stereotipik bir “yurttaşlığa dayanan” Fransa ve “etnik” Almanya karşıtlığı ile bu ulusluk anlayışlarının yüzyıllardır vatandaşlık yasaları üzerinde sıkı bir kontrolü olduğuna ilişkin iddialar kalmıştır. Patrick Weil (2002: 194) buna cevaben, vatandaşlık yasalarının gerçekte diğer ülkelerin yasalarını kopyalayan veya uyarlayan hukukçular tarafından yazıldığını belirtmiş ve tüm bu “kimlik siyaseti” çerçevesini sorgulamıştır. Brubaker’ın Prusya örneğinde ileri sürdüğü ulusal ve demokratik olmayan bir vatandaşlığın –yani kimlik özelliği taşımayan bir vatandaşlığın– mümkün olduğuna ilişkin tartışmasını hatırlayın (Brubaker 1992: 3. bölüm). Vatandaşlığın “kimlik politikası”na tabi olması için hiçbir gerekçe yoktur, ulus bilinci ve vatandaşlık arasında otomatik bir bağlantı bulunmamaktadır ve vatandaşlığın ulus öncesi geçmişi ulus-ötesi bir geleceğin mümkün olduğuna işaret etmektedir. İkinci olarak, ulusal vatandaşlığın altın çağında bile *jus soli* ve *jus sanguinis* esasları-

nın sırasıyla yurttaşlığa dayanan ulus bilinci ve etnik ulus bilinci ile sıkı bir ilişki içinde olduğu fikri abartılı bir bakış açısidir. Brubaker (a.g.e.: 95) feodal köklerden gelen *jus soli* esasının gelenekselliğini ve –ironik bir şekilde– Napolyon Medenî Kanunu'nda ortaya konulmuş ve on dokuzuncu yüzyılda tüm Avrupa'da modern vatandaşlık yasasının temel dayanağı hâline gelmiş olan *jus sanguinis* esasının modernliğini elbette görmektedir, ancak bu konunun yeterince üzerinde durmamıştır. *Jus sanguinis* bireyi güçlendiren bir kavramdır çünkü bu esas sayesinde birey artık aile ismiyle birlikte taşıdığı uyruğu da aktarmaktadır (Weil 2002: 35); bu sürecin özünde etnik bir yan yoktur. Son olarak, etnik ulus bilinci ve yurttaşlığa dayanan ulus bilinci arasındaki keskin ayrım bu iki kavramın gerçek dünyada ampirik olarak iç içe geçmiş olduğu gerçeğinin üstünü örtmektedir. “Ulus” (nation) kelimesinin kökeni Latince *nasci* (doğmak) kelimesine dayanmaktadır, yani ulus kelimesi soy ile aktarıma ve nesiller arası sürekliliğe işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ulus ipso facto etniktir. Buna karşın, kendi kendini yönetme ve üyelerin iç çeşitliği söz konusu olduğunda, tüm uluslar bir parça gönüllülük ve yurttaşlığa dayalı bir yaklaşım barındırmaktadır. Benzer şekilde, Brubaker (1999) da daha sonraları etnik ulus bilinci ve yurttaşlığa dayalı ulus bilinci karşıtlığına ilişkin “Maniheizt mit”ten uzaklaşmıştır.³

Ancak, Avrupa birleşmesinin *de* lokomotif görevi gören, kendi kendini idame ettirebilen ve birbirinden keskin çizgilerle ayrılan ulus-devletlerin –Fransa ve Almanya– ilginç şekilde anakronik olan bu tasviri pek de akla yatkın değildir. Daha somut değerlendirilecek olursa, Brubaker (1992) ulusal açıdan ayrışan vatandaşlık yasalarına gerçekte var olmayan bir atalet atfeder. Gaulcü başbakan Jacques Chirac'ın 1986 yılında ikinci nesil göçmenlere reşit olduklarında *volunté*lerini, yani gönüllülüklerini beyan etmeleri koşuluyla *jus soli* esasına dayanan vatandaşlık sunmayı başaramamış olması –ki bu Chirac'a Jean-Marie Le Pen'in Ulusal Cephe partisi tarafından empoze edilmiş ilginç derecede liberal bir fikirdir– devlet düzeyindeki

³ Yurttaşlığa dayanan ve etnik ulus bilinçleri arasındaki ayrımı çürüten daha fazla çalışma için bkz. Joppke (2005: 1. Bölüm) ve Shachar (2009: 4. Bölüm).

kurumların, özellikle de okulların sosyalleştirici gücünü vurgulayan “ulusluk söylemi”nin tasdiki olarak görülmüştür (a.g.e.: 162) Peki ikinci nesle yönelik *jus soli*’ye ilişkin aynı kısıtlama neden 1993 yılında ikinci kez önerildiğinde başarılı olmuştur?⁴ Etnik göçün 1992’den beri ciddi oranda engellenmekte olduğu Almanya’da çok daha büyük bir değişim gerçekleşmiş, telsik kuralları –neredeyse tüm Avrupa çapında benzeri olmayan bir şekilde– liberalleştirilmiş ve 1993’te doğuştan gelen bir hak olarak sunulmuştur, hatta 1999’daki büyük vatandaşlık yasası reformunda ikinci-nesil göçmenlere yönelik şartlı *jus soli* uygulaması getirilmiştir. Alman vatandaşlığının liberalleşmesi Avrupa’da gerçekleşen daha büyük çaplı bir liberalleşme eğilimini takip etmektedir, ancak bu durum Brubaker’ın vatandaşlığa yönelik “kültürel söylem” yaklaşımında pek anlaşılmamaktadır. Elbette bu süreçte Alman ulus bilincinin daha liberal ve yurttaşlığa dayanan bir yöne evrildiği ve bu sayede daha liberal bir vatandaşlık yasasına yönelildiğini iddia etmek de mümkündür. Bu tamamen akla yatkın olmasına ve muhtemelen gerçekte de bu şekilde gerçekleşmiş olmasına rağmen, aynı zamanda totolojik bir bakış açısidir çünkü bir çıktıyı açıklamak için her zaman “kültür”e benzer soyut bir kavram bulmak mümkündür (ancak aynı açıklama, söz konusu “kültür”ün varlığını kanıtlamak için de kullanılır).

⁴ Yalnızca 1997’ye kadar sürmüş olsa da, yeni seçilen sosyalist başbakan when a newly elected socialist prime minister reinstituted the status quo ante’yi (önceki statükoyu) (yalnızca küçük modifikasyonlar yaparak) yeniden tesis etmiştir.

GİRİŞ

Fransa ve Almanya'da Ulus Bilinci Gelenekleri

İki yüzyıldır, Avrupa'daki devlet ve ulus-inşasının merkezinde önemli açılardan birbirine kenetlenmiş olan Fransa ve Almanya birbirinden farklı, hatta birbirine zıt nitelikte ulus bilinci ve ulusal öz-anlayış modelleri kurmakta, bu modelleri genişletmekte ve diğer devletlere sunmaktadırlar. Fransız geleneğinde, ulus kavramı devletin kurumsal ve teritoryal çerçevesiyle bağlantılı olarak algılanmıştır. Ulus bilinci ve vatandaşlık kavramlarının devrimci ve Cumhuriyetçi tanımları —üniteryen, evrenselci ve laik— eski rejimde (ancien régime) de özünde siyasi nitelik taşıyan ulus bilinci anlayışını güçlendirmiştir. Ancak Fransız ulusluğu siyasi birlik yoluyla kurulsa da, dışavurumu daha çok merkezî bir kültürel birlik sağlama arzusu şeklinde olmaktadır. Siyasi katılım, bölgesel ve kültürel azınlıkların ve göçmenlerin kültürel asimilasyonunu da beraberinde getirmiştir.

Fransız ulus bilinci anlayışına devlet-merkezli ve asimilasyonist diyecek olursak, Alman anlayışı da *Volk*-merkezli ve diferansiyalist, yani farkçıdır. Ulus olma hissiyatı ulus-devletten önce geliştiğinden, Almanların ulus fikri aslında siyasi değildir, soyut bir vatandaşlık fikrine bağlı da değildir. Bir devlet arayışında olan bu devlet öncesi Alman ulusu, evrensel siyasi değerlerin taşıyıcısı olarak değil, organik bir kültürel, dilsel ve ırksal topluluk—herhangi bir şeye indirgenemeyecek kadar özel bir *Volks-gemeinschaft* (ulusal topluluk)—olarak anlaşılmıştır. Bu anlayışa göre, ulus bilinci siyasi değil, etnokültürel bir olgudur.

Alman ve Fransız ulus bilinci anlayışlarına ilişkin karşılaştırma-

ların temel hatları on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar uzanır. Bu karşılaştırmalar ilk olarak kültürel tikelciliğin tarihselci açıdan kutsanması yoluyla Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin sözde sığ rasyonalizminden ve kozmopolitizminden uzaklaşmaya çalışan Alman aydınları tarafından ortaya atılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Fransız aydınları bu karşılaştırmaların değeri belirteçlerini tersine çevirmiş, ancak Fransız ulusal geleneğinin mücadeleci evrenselciliğini ön plana çıkaran özünü korumuşlardır. Bu nedenle Michelet, Fransa'yı "sadece bize ait olmayan ve her ulusu özgürlüğe taşıması gereken şanlı anne!"¹ olarak tanımlamıştır. Alman düşünürler, dilin özelliklerine (Treitdchke'nin ekstrem versiyonunda "doğa"nın özelliklerine) dayanarak, Alsas-Loren üzerinde nesnelci, etnokültürel bir hak iddiasında bulunurken, Fransız düşünürler bu iddialara bölge sakinlerinin iradesini vurgulayan öznelci, siyasi argümanlarla karşılık vermişlerdir. Fransız görüşü kendi dışavurumunu, Ernest Renan'ın "Qu'est-ce qu'une nation?" (Ulus nedir?) adlı ünlü dersinde bulurken, Alman görüşü ise kendi ifadesini Friedrich Meinecke'nin hükmetmeye ilişkin olarak yazılmış olan *Weltbürgertum und Nationalstaat* (Kozmopolitlik ve Ulusal Devlet) adlı eserinde bulmuştur. Hans Kohn, Theodor Schieder, Jenö Szücs, Anthony Smith ve diğerlerinin çalışmalarında daha bağımsız karşılaştırmalar da yer almaktadır.² Ancak son yıllarda, özellikle modern dünyaya doğru giden bir Alman "Sonderweg"ine (özel yol) işaret eden çift kutuplu mukayeseler çok eleştirilmiştir. Eleştirilere göre, bu tür değerlendirmeler, Alman gelişmelerini ölçmekte ve 1933-45 felaketini, "Batı"nın idealize edilmiş bir versiyonuna, yani İngiliz, Fransız veya Amerikan gelişmelerine kıyasla açıklamaya yardımcı olabilecek hataları (jeolojik ve etik anlamda) büyük titizlikle incelemektedir.³ Bir yandan böyle bir suçlamanın olayları iki kat büyüten merceği, diğer yandan idealleştirmenin etkisiyle argüman sürdürülmektedir; "kahraman" Fransız muadillerinin karşısında on dokuzuncu yüzyıl Alman burjuvazisi "uyuşuk" görünmektedir, İngiliz standartları Alman parti sisteminde derin kusurlar görülmesine neden olmuştur, "Alman özgürlük algısı" Anglo-Amerikan algısına kıyasla tehlikeli şekilde bağnazdır, Alman siyasi kültürü genel anlamda "Batı"nın kültürüne kıyasla çok ciddi şekilde otoriterdir.

Alman ve Fransız ulus bilinci algılarına ve milliyetçilik biçimlerine ilişkin karşılaştırmalar da bu eleştirilerin ithamlarından kaçamamıştır.⁴ Bu ithamlar asılsız değildir. Derece farklılıklarını tür farklılıkları, bağlamsal dışavurum farklılıklarını ise içsel ilke farklılıkları olarak ele alma eğilimi, çift kutuplu karşılaştırmalarda sıklıkla görülmektedir; karşılaştırma alanı burada olduğu gibi tarihsel ve ideolojik açıdan anlam yüklü olduğunda bu eğilim iyice artmaktadır. Fransız ve Alman vatandaşlık ve ulus bilinci kavramlarını açıklamak için evrenselcilik ve tikelcilik, kozmopolitlik ve etnomerkezcilik, Aydınlanma rasyonalizmi ve Romantik irrasyonalizm gibi hazır kavram çiftleri kullanmak, karakterize etmekten çıkıp karikatürize etmeye dönüşmektedir.

Daha net bir şekilde açıklamak gerekirse, Fransız ve Alman ulus bilinci anlayışları ve milliyetçilik biçimleri arasındaki karşıtlık, vazgeçilmez bir unsur olarak kalmaya devam etmektedir. Burada bu ayrımı günümüzde dönüşmüş olduğu eleştiriye açık, rutinleşmiş ve kayıtsız hâlimden kurtarıp, söz konusu ayrımın analitik ve açıklayıcı gücünü yeniden canlandırmayı hedefliyorum. Çünkü farklı ve köklü Fransız ve Alman ulus bilinci anlayışları, şaşırtıcı derecede sağlam kalmayı başarmıştır. Bu durumun en çarpıcı şekilde görüldüğü alan, göçmenlere yönelik vatandaşlık politikaları ve görüşleridir. Batı Avrupa daha yakın bir ekonomik ve belki siyasi bir birliğe doğru ilerlerken bile, vatandaşlık ulusal egemenliğin kalesi olarak kalmaya devam etmektedir. Güneyden ve doğudan büyük göç dalgaları öngören Avrupa Topluluğu ortak bir göç politikası kurmaya çalışırken bile vatandaşlık tanımları ulusluğa ilişkin köklü anlayışları yansıtmayı sürdürmektedir. Fransa'daki devlet merkezli, asimilasyonist ulus bilinci anlayışı ikinci nesil göçmenleri otomatik olarak vatandaşlara dönüştüren, onları—yasal olarak—diğer Fransız kadın ve erkeklerine benzeyecek şekilde asimile eden genişlemeci bir vatandaşlık tanımı şeklinde somutlaşmakta ve ifade edilmektedir. Almanya'daki etnokültürel, farkçı ulus bilinci anlayışı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nden gelen etnik Alman göçmenlere son derece açık, anca Alman-olmayan göçmenlere son derece kapalı olan bir vatandaşlık tanımı şeklinde somutlaşmakta ve ifade edilmektedir.